
MONOGRAFIE PRAWNICZE

WOLNOŚĆ
DZIAŁALNOŚCI
GOSPODARCZEJ
W KONSTYTUCJI RP

KLAUDIA KLECHA

Wydawnictwo C. H. Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

KLAUDIA KLECHA • WOLNOŚĆ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ
W KONSTYTUCJI RP

Polecamy nasze publikacje z tej serii:

Maciej Kaliński

SZKODA NA MIENIU I JEJ NAPRAWIENIE

Patrycja Zawadzka

**FUNDUSZ INWESTYCYJNY W SYSTEMIE INSTYTUCJI
FINANSOWYCH**

Bogumił Szmulik

**POZYCJA USTROJOWA SĄDU NAJWYŻSZEGO
W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Małgorzata Ofiarska

**FORMY PUBLICZNOPRAWNE WSPÓŁDZIAŁANIA
JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO**

Jerzy Parchomiuk

**ODPOWIEDZIALNOŚĆ ODSZKODOWAWCZA ZA LEGALNE
DZIAŁANIA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ**

Legalis

System Informacji Prawnej

www.sklep.beck.pl

WOLNOŚĆ
DZIAŁALNOŚCI
GOSPODARCZEJ
W KONSTYTUCJI RP

KLAUDIA KLECHA

WYDAWNICTWO C. H. BECK
WARSZAWA 2009

Redakcja:
Monika Pawłowska

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

© **Wydawnictwo C. H. Beck 2009**

Wydawnictwo C. H. Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: IDENTIA
Druk i oprawa: Cyfrowe Centrum Druku, Bydgoszcz

ISBN 978-83-255-0629-2

Spis treści

Wstęp	IX
Wykaz skrótów	XIII
Wykaz literatury	XVII
Wykaz wykorzystywanych orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego	XXXI
Rozdział I. Kształtowanie się pojęcia wolności gospodarczej i jego konstytucjonalizacja	1
§ 1. Uwagi wstępne	1
§ 2. Z historii idei wolności gospodarczej	1
I. Wolność jako problem filozoficzny	1
II. Kształtowanie się idei wolności gospodarczej w myśli ekonomicznej	4
§ 3. Konstytucjonalizacja wolności gospodarczej	7
I. Ekonomiczna funkcja konstytucji – gospodarka przedmiotem materii konstytucyjnej	7
II. Konstytucyjna regulacja wolności gospodarczej w wybranych państwach europejskich	9
III. Konstytucyjna regulacja wolności działalności gospodarczej w Polsce do roku 1997	15
§ 4. Wnioski	18
Rozdział II. Konstytucyjna zasada wolności działalności gospodarczej	21
§ 1. Uwagi wstępne	21
§ 2. Pojęcie zasady konstytucyjnej	21
§ 3. Zasada społecznej gospodarki rynkowej jako podstawa społeczno-gospodarczego ustroju RP	24
I. Zasada własności prywatnej	31
II. Zasada wolności działalności gospodarczej	33
III. Zasada solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych	38
§ 4. Wnioski	42

Rozdział III. Wolność działalności gospodarczej jako publiczne prawo podmiotowe	45
§ 1. Uwagi wstępne	45
§ 2. Publiczne prawo podmiotowe w kontekście art. 22 Konstytucji	45
§ 3. Konstytucyjne gwarancje proceduralne wolności działalności gospodarczej	54
§ 4. Wnioski	63
Rozdział IV. Wolność działalności gospodarczej w ujęciu podmiotowym	65
§ 1. Uwagi wstępne	65
§ 2. Zasada równości przedsiębiorców	65
§ 3. Podstawy podejmowania działalności gospodarczej przez osoby fizyczne	72
§ 4. Zakazy prowadzenia działalności gospodarczej kierowane do osób sprawujących funkcje publiczne	80
I. Uwagi o znaczeniu pojęć „władza publiczna”, „służba publiczna”, „funkcja publiczna” oraz „funkcjonariusz publiczny”	81
II. Konstytucyjne uzasadnienie wprowadzenia ograniczeń działalności gospodarczej osób pełniących funkcje publiczne	89
III. Zakazy podmiotowe prowadzenia działalności gospodarczej jako element uregulowań antykorupcyjnych	92
§ 5. Konstytucyjne podstawy działalności gospodarczej jednostek organizacyjnych	104
§ 6. Zakaz prowadzenia działalności gospodarczej przez organizację ze względu na jej cel – przypadek partii politycznych	117
§ 7. Wnioski	121
Rozdział V. Wolność działalności gospodarczej w ujęciu przedmiotowym	123
§ 1. Uwagi wstępne	123
§ 2. Konstytucyjne pojęcie działalności gospodarczej	126
I. Krytyka kryterium rodzajowego jako elementu definicji działalności gospodarczej	126
II. Działalność gospodarcza działalnością o określonych cechach	130

A. Działalność gospodarcza jako działalność zarobkowa	130
B. Działalność gospodarcza jako działalność zorganizowana	133
C. Działalność gospodarcza jako działalność ciągła	134
D. Inne cechy działalności gospodarczej	136
III. Działalność gospodarcza a działalność zawodowa	138
IV. Działalność gospodarcza a zakładanie szkół niepublicznych	141
§ 3. Swoboda przedsiębiorczości w prawie europejskim	146
§ 4. Wolność działalności gospodarczej jako zespół swobód	149
§ 5. Wolność działalności gospodarczej a swoboda zawierania umów	154
§ 6. Wolność działalności gospodarczej a swoboda w zakresie zatrudniania	158
§ 7. Wolność działalności gospodarczej a swoboda reklamy	162
§ 8. Wnioski	166
Rozdział VI. Ograniczenia wolności działalności gospodarczej	169
§ 1. Uwagi wstępne	169
§ 2. Klasyfikacja ograniczeń wolności działalności gospodarczej	172
§ 3. Przesłanki ograniczeń wolności działalności gospodarczej z art. 22 Konstytucji	176
I. Wymóg ustawowej formy ograniczeń	176
II. Materialne przesłanki ograniczania wolności działalności gospodarczej	184
A. Klauzula interesu publicznego	184
B. Klauzula ważnego interesu publicznego z art. 22 Konstytucji a art. 31 ust. 3 Konstytucji	186
C. Ważny interes publiczny	188
D. Interes fiskalny państwa ważnym interesem publicznym?	207
§ 4. Konstytucyjne ograniczenia ingerencji w wolność działalności gospodarczej	216
I. Zasada proporcjonalności	218
II. Istota wolności działalności gospodarczej	220
A. W poszukiwaniu pojęcia istoty wolności działalności gospodarczej	220

B. Art. 17 ust. 1 Konstytucji a stopniowalność ograniczeń wolności działalności gospodarczej	222
C. Monopol jako postać zakazu prowadzenia działalności gospodarczej	224
D. Zakaz ingerencji w istotę wolności działalności gospodarczej a zakazy prowadzenia działalności gospodarczej	229
§ 5. Ograniczenia wolności działalności gospodarczej w stanach nadzwyczajnych	234
§ 6. Wolność działalności gospodarczej a reglamentacja działalności gospodarczej w Polsce	241
§ 7. Wnioski	251
Zakończenie	255
Indeks rzeczowy	259

Wstęp

Problematyka podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej od wielu lat stanowi przedmiot zainteresowania polskiej doktryny prawa. Można wskazać na jej liczne opracowania monograficzne, czy publikacje szczegółowe, niemniej charakterystyczne jest, iż należą one w przeważającej mierze do dorobku doktryny prawa administracyjnego oraz prawa gospodarczego publicznego. W doktrynie prawa konstytucyjnego stosunkowo niewiele jest opracowań monograficznych poświęconych wybranym aspektom konstytucyjnej regulacji gospodarki. Jak dotąd, brak jest także opracowania poświęconego wyłącznie konstytucyjnej wolności działalności gospodarczej.

Wolność działalności gospodarczej została zagwarantowana konstytucyjnie i to w ramach dwojakiej funkcji – jako zasada ustroju społeczno-gospodarczego oraz jako publiczne prawo podmiotowe. Ustrojodawca potraktował ją w sposób wyjątkowy – jej regulację wyjąto niejako przed nawias ogólnej regulacji praw i wolności człowieka i obywatela, znajdującej się w rozdziale drugim, i umieszczono w rozdziale pierwszym. W ten sposób pojawiło się pole do stawiania pytań o konsekwencje takowego rozwiązania, w szczególności w odniesieniu do treści przesłanek uzasadniających ograniczenia wolności działalności gospodarczej.

Wolność działalności gospodarczej należy postrzegać w odniesieniu do procesów i kategorii ekonomicznych. Jej zagwarantowanie w roku 1988 w ustawie o działalności gospodarczej było wyrazem rozpoczynającej się transformacji ustrojowej, odbywającej się zarówno w sferze politycznej jak i gospodarczej. W jej rezultacie środek ciężkości w relacji państwo – obywatel przesunął się w kierunku tego ostatniego jako podmiotu niezbywalnych, przyrodzonych i nienaruszalnych praw człowieka także w sferze jego działalności ekonomicznej. Ze względu na fakt, iż procesy ekonomiczne, w których uczestniczą podmioty prowadzące działalność gospodarczą, charakteryzują się dużym stopniem nieprzewidywalności wynikającym także z międzynarodowego kontekstu stosunków gospo-

darczych, regulacje dotyczące działalności gospodarczej cechują się wysokim stopniem zmienności. Częste zmiany oraz wielość regulacji działalności gospodarczej powoduje liczne problemy na tle stosowania prawa.

Jako cel niniejszej pracy przyjąłam poszukiwanie oraz próbę określenia treści konstytucyjnej wolności działalności gospodarczej. W związku z jej charakterem jako prawa negatywnego szczególny nacisk został położony na analizę uwarunkowań dokonywania ograniczeń wolności działalności gospodarczej, poszukiwanie treści przesłanek uzasadniających ograniczenia oraz konstytucyjnych granic dla ograniczeń.

Rozdział pierwszy zawiera odniesienie do wolności działalności gospodarczej jako idei, wcielanej w życie poprzez kolejne regulacje o charakterze konstytucyjnym w wybranych państwach oraz w Polsce.

Rozdział drugi dotyczy wolności działalności gospodarczej jako zasady ustroju społeczno-gospodarczego Polski, ujętej w relacji do zasady społecznej gospodarki rynkowej oraz zasady własności prywatnej i zasady solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych.

Rozdział trzeci otwiera rozważania nad wolnością działalności gospodarczej jako publicznym prawem podmiotowym ze szczególnym uwzględnieniem gwarancji proceduralnych wolności działalności gospodarczej.

W rozdziale czwartym podjęto temat podmiotów wolności działalności gospodarczej odnosząc się do zagadnienia zasady równości przedsiębiorców, rozszerzenia jej zakresu na osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego, zakazów prowadzenia działalności gospodarczej kierowanych do osób pełniących funkcje publiczne, oraz podstaw prowadzenia działalności gospodarczej przez jednostki organizacyjne.

Rozdział piąty poświęcony jest wolności działalności gospodarczej w ujęciu przedmiotowym. Przedmiotem analizy stało się tutaj konstytucyjne pojęcie działalności gospodarczej, zaś samą wolność działalności gospodarczej potraktowano jako wiązkę swobód cząstkowych.

Ostatni, szósty rozdział dotyczy ograniczeń wolności działalności gospodarczej. W związku z uregulowaniem przesłanek ograniczeń wolności działalności gospodarczej w art. 22 Konstytucji w sposób odmienny niż dzieje się to dla większości gwarantowanych konstytucyjnie praw i wolności, przedmiotem analizy stała się właśnie ta odmienność i jej konsekwencje dla głębokości dopuszczalnych ogra-

niczeń. Stąd też osobny fragment rozdziału poświęcono istocie wolności działalności gospodarczej.

Swoje badania oparłam przede wszystkim o materiał normatywny o szerokim spektrum przedmiotowym, stosując głównie metodę wykładni językowej. Sama materia Konstytucji oraz ustaw nie okazała się jednak wystarczająca dla sformułowania wniosków i konieczne stało się sięgnięcie do poglądów doktryny. Oprócz czerpania z dorobku doktryny prawa konstytucyjnego nieodzowne okazało się sięgnięcie do ustaleń doktryny prawa administracyjnego, prawa gospodarczego (publicznego), karnego i innych gałęzi prawa.

Prawdziwe oblicze regulacji prawnej ukazuje się w procesie jej stosowania, stąd też duży nacisk położyłam na analizę orzecznictwa. W kontekście kształtowania się treści konstytucyjnej wolności działalności gospodarczej nie sposób było pominąć dorobku orzeczniczego Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego. Ze względu na konstytucyjnoprawne zorientowanie niniejszej pracy *gros* analizowanych orzeczeń stanowią orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Orzecznictwo SN i NSA traktuję jako wpływające pośrednio na treść konstytucyjnej wolności działalności gospodarczej, o ile zostanie wykorzystane przez TK. Szczególne znaczenie należy przypisać orzecznictwu SN i NSA powstałemu pomiędzy rokiem 1988 a 1997 (a więc w czasie pomiędzy uchwaleniem ustawy o działalności gospodarczej a uchwaleniem Konstytucji RP z 1997 r.), kiedy to sądy te w sposób do dziś aktualny zdefiniowały pojęcia z zakresu działalności gospodarczej. Dla przykładu, dość wspomnieć uchwałę SN z 6.12.1991 r.¹, w której działalność gospodarcza została określona poprzez wskazanie jej cech, także tych niewymienionych w ówczesnie obowiązującej ustawie o działalności gospodarczej. Rozwój orzecznictwa w zakresie działalności gospodarczej w Polsce (po roku 1989) należy postrzegać również w kontekście dorobku orzeczniczego Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Kontekst ten przez lata przybierał na sile w związku z dążeniem Polski do członkostwa w Unii Europejskiej, najpierw jedynie werbalizowanym, a następnie sformalizowanym w Układzie Stowarzyszeniowym, i ostatecznie w Traktacie Akcesyjnym.

Niniejsza praca została przygotowana do druku na podstawie rozprawy doktorskiej pod tytułem „Wolność działalności gospodarczej w Konstytucji RP” obronionej na Wydziale Prawa i Administracji

¹ Uchwała NS z 6.12.1991 r., III CZP 117/91, OSP 1992 Nr 11-12, poz.235.

Uniwersytetu Jagiellońskiego, napisanej pod kierunkiem Pana prof. dr. hab. Piotra Tulei, któremu serdecznie dziękuję za opiekę naukową oraz wiele pomocnych rad podczas pracy nad książką. Pragnę również wyrazić szczególną wdzięczność Panu prof. dr. hab. Pawłowi Sarneckiemu za wspieranie mojego rozwoju naukowego. Dziękuję również Panu prof. dr. hab. Zbigniewowi Witkowskiemu za trud przygotowania recenzji pracy i liczne, cenne uwagi na jej temat.

Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

DziałGospU	ustawa z 23.12.1988 r. o działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 41, poz. 324 ze zm.)
EKPCz	Europejska Konwencja Praw Człowieka (Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2, Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.)
KC	ustawa z 24.4.1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)
KK	ustawa z 6.6.1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
KlŻywU	ustawa z 18.4.2002 r. o stanie kłęski żywiolowej (Dz.U. Nr 62, poz. 558 ze zm.)
Konstytucja PRL	Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22.7.1952 r. (t.j. Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
KPA	ustawa z 14.6.1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2000 r. Nr 98, poz. 1071 ze zm.)
KPC	ustawa z 17.11.1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych sporządzony w Nowym Jorku 16.12.1966 r., (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167)
PracSamU	ustawa z 21.11.2008 r. o pracownikach samorządowych (Dz.U. Nr 223, poz. 1458)
PrDziałGosp	ustawa z 19.11.1999 r. - Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 101, poz. 1178 ze zm.)
SamGminU	ustawa z 8.3.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 ze zm.)

Wykaz skrótów

SamPowU	ustawa z 5.6.1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1592 ze zm.)
SamWojU	ustawa z 5.6.1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1590 ze zm.)
SGospU	ustawa z 2.7.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz.U. z 2007 r. Nr 155, poz. 1095 ze zm.)
StanWojU	ustawa z 29.8.2002 r. o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 156, poz. 1301 ze zm.)
StanWyjU	ustawa z 21.6.2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. Nr 113, poz. 985 ze zm.)
TWE	Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 25.3.1957 r., tekst w wersji skonsolidowanej, uwzględniający zmiany wprowadzone traktatem z Nicei (Dz.Urz. C 325/2002)
UKP	ustawa z 7.9.2007 r. o Karcie Polaka (Dz.U. Nr 180, poz. 1280 ze zm.)
UKSE	ustawa z 29.8.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. Nr 133, poz 882 ze zm.)

2. Organy orzekające i instytucje

ETS	Europejski Trybunał Sprawiedliwości
FTK	Federalny Trybunał Konstytucyjny
KKZN	Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny

3. Publikatory i czasopisma

Dz.U	Dziennik Ustaw
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
MP	Monitor Polski
MoPod	Monitor Podatkowy
ONSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna

Wykaz skrótów

OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna i Ubezpieczeń Społecznych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSS	Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK ZU	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Zbiór Urzędowy
PiP	Państwo i Prawo
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
ST	Samorząd Terytorialny

4. Inne skróty

n.	następne
Nr	numer
op. cit.	dzieło wcześniej cytowane (<i>opus citatum</i>)
r.	rok
s.	strona
t.j.	tekst jednolity

Wykaz literatury

- Alexy R.*, A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press 2002
- Bagińska E.*, Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej, Warszawa 2006
- Balaban A.*, Akty normatywne wewnątrznie obowiązujące, w: *A. Szmyt* (red.), Konstytucyjny system źródeł prawa w praktyce, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005
- Banasiński C.*, Konstytucyjne podstawy porządku prawnego w gospodarce, w: Konstytucja. Trybunał Konstytucyjny, Warszawa 1998
- Banaszak B.*, Prawo konstytucyjne, Warszawa 2001
- Banaszak B.*, Zasada niepołączalności mandatu parlamentarnego w prawie polskim, Przegląd Sejmowy 2003, Nr 2
- Bandarzewski K.*, w: Komentarz do ustawy o samorządzie gminnym, Warszawa 2006
- Barcz J.*, Swoboda przedsiębiorczości, w: Prawo Unii Europejskiej, Warszawa 2004
- Bartosiewicz A., Kubacki R.*, Komornik jako płatnik VAT, Przegląd Podatkowy 2005, Nr 4
- Bąkowski T.*, Prawne formy ograniczania wolności oraz praw człowieka i obywatela w ustawie o stanie kłęski żywiolowej, Państwo i Prawo 2003, Nr 8
- Bieniek G.* (red.), Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, t. 1, Warszawa 2006
- Bień-Kacała A.*, Zasada władztwa daninowego w Konstytucji RP z 1997 r., Toruń 2005
- Biernat S.*, Podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej – wolność gospodarcza *de lege lata* i *de lege ferenda*, PPH 1994, Nr 9
- Biernat S., Wasilewski A.*, Wolność gospodarcza w Europie, Kraków 2001
- Biernat S.*, Prawo Unii Europejskiej a Konstytucja RP i prawo polskie – kilka refleksji, Państwo i Prawo 2004, Nr 11
- Biernat S.*, „Europejskie” orzecznictwo sądów polskich przed przystąpieniem do Unii Europejskiej, Przegląd Sądowy 2005, Nr 2
- Borowicz J.*, Wolność pracy, w: *B. Banaszak, J. Barcz* (red.), *A. Preisner* (red.), Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, Warszawa 2002
- Borowski M.*, Grundrechte als Prinzipien. Die Unterscheidung von prima facie-Position und definitiver Position als fundamentaler Konstruktionsgrundsatz der Grundrechte, Baden-Baden 1998
- Brzeziński B.*, Zasady tworzenia prawa finansowego (próba sformułowania), Państwo i Prawo 1986, Nr 5
- Brzeziński B.*, Zarys prawa finansów publicznych, Toruń 1998

- Bukowski K.*, Z problematyki ograniczenia działalności gospodarczej radnego gminy, *Radca Prawny* 2000, Nr 4
- Burda A.*, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1978
- Butler H.N.*, *Legal Environment of Business. Government Regulation and Public Policy Analysis*, Cincinnati 1987
- Cała-Wacinkiewicz E.*, Konstrukcja normatywna swobody przedsiębiorczości w UE na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, w: *K. Stawik* (red.), *Działalność gospodarcza. Kluczowe problemy*, Warszawa 2007
- Chmaj M.*, *Wolność tworzenia i działania partii politycznych. Studium porównawcze*, Olsztyn 2006
- Chmielnicki P.* (red.), *Komentarz do ustawy o samorządzie gminnym*, Warszawa 2004
- Chmielnicki P.*, „Istotna część zadań publicznych” i zasada subsydiarności jako konstytucyjne dyrektywy określające zakres działania samorządu terytorialnego i ich realizacja w ustawodawstwie i orzecznictwie, w: *P. Sarnecki* (red.), *Samorząd terytorialny. Zasady ustrojowe i praktyka*, Warszawa 2005
- Ciapała J.*, Konstytucyjna zasada ochrony wolności działalności gospodarczej. Uwagi w kontekście obowiązywania prawa Unii Europejskiej, w: *K. Stawik* (red.), *Działalność gospodarcza, kluczowe problemy*, Warszawa 2007
- Ciechanowicz-McLean J.*, *Ochrona środowiska w działalności gospodarczej*, Warszawa 2003
- Complak K.*, Zasada ochrony godności człowieka normatywnym nakazem obowiązującym prawodawców i organy stosujące prawo, w: *L. Wiśniewski* (red.), *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006
- Complak K.*, Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji, *Przegląd Sejmowy* 1998, Nr 5
- Czachórski W.*, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994
- Czapska J.*, *Bezpieczeństwo obywateli. Studium z zakresu polityki prawa*, Kraków 2004
- Czarnow S.*, *Działalność gospodarcza samorządu terytorialnego a gospodarka komunalna*, *PUG* 2008, Nr 1
- Czarnow S.*, *Działalność gospodarcza jednostek samorządu terytorialnego*, *ST* 2005, Nr 10
- Czeszejko-Sochacki Z.*, Skarga konstytucyjna – niektóre dylematy procesowe, *Przegląd Sejmowy* 1999, Nr 6
- Czeszejko-Sochacki Z.*, Skarga konstytucyjna w prawie polskim, *Przegląd Sejmowy* 1998, Nr 1
- Czyżowicz W., Werner A.*, Podatkowe definicje działalności gospodarczej, *PUG* 2008, Nr 5
- Dębicka A., Dmochowski M., Kudrycka B.* (red.), *Profesjonalizm w administracji publicznej*, Białystok 2004

- Domańska A.*, Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego Polski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001
- Draniewicz B.*, Problem konstytucyjności opłat za korzystanie ze środowiska, Państwo i Prawo 2007, Nr 7
- Drozd A.*, Prawo podmiotu zatrudniającego do pozyskiwania informacji o kandydacie na pracownika, Warszawa 2004
- Dudzik S.*, Sposoby przekształcania prawa polskiego pod wpływem prawa europejskiego (na przykładzie prawa gospodarczego), Państwo i Prawo 2008, Nr 5
- Dudzik S.*, Pomoc państwa dla przedsiębiorstw publicznych w prawie Wspólnoty Europejskiej. Między neutralnością a zaangażowaniem, Kraków 2002
- Dudzik S.*, Działalność gospodarcza samorządu terytorialnego, Kraków 1998
- Duran P.*, Constitutional Protection of the Guiding Principles of Social and Economic Policies of the 1978 Spanish Constitution, Humanistyczne Zeszyty Naukowe. Prawa Człowieka 1999, Nr 6
- Dybowski T.*, Własność w przepisach konstytucyjnych wedle stanu obowiązującego w 1996 roku, w: *J. Trzcíński, A. Jankiewicz* (red.), Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania, Warszawa 1996
- Działocha K.*, Wewnętrzna hierarchia norm konstytucji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, w: Państwo, ustrój, konstytucja. Studium, Lublin 1991
- Działocha K.*, Hierarchia norm konstytucyjnych i jej rola w rozstrzyganiu kolizji norm, w: *Trzcíński J.* (red.), Charakter i struktura norm konstytucji, Warszawa 1997
- Działocha K.*, Podstawy prounijnej wykładni Konstytucji RP, Państwo i Prawo 2004, Nr 11
- Etel M.*, Regulowana działalność gospodarcza a zasada wolności gospodarczej, Państwo i Prawo 2007, Nr 2
- Falski J.*, Ewolucja wykładni zasady równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Państwo i Prawo 2000, Nr 1
- Ferrier D.*, La liberté du commerce et d'industrie, w: *R. Cabrillac, M. A. Frison-Roche, T. Revet* (red.), Libertés et droits fondamentaux, Dalloz 2003
- Filek J.*, O wolności i odpowiedzialności podmiotu gospodarującego, Kraków 2002
- Fundowicz S.*, Pojęcie osoby prawnej prawa publicznego, Przegląd Sejmowy 1999, Nr 2
- Gajl N.*, Problematyka finansów publicznych i Skarbu Państwa we współczesnych konstytucjach, w: Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej, Warszawa 1996
- Galster J., Szyszkowski W., Wasik Z., Witkowski Z.*, Prawo konstytucyjne, Toruń 1994
- Garlicki L.* (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Wydawnictwo Sejmowe, tom IV Warszawa 2005, tom III Warszawa 2003